

اسماء و صفات پیامبر اسلام در قرآن

سیده محدثه موسویان

چکیده

قرآن کریم معانی عمیق دارد که در طول زمان های مختلف حقایق آن بر مردم آشکار شده است با توجه به عجین بودن روح پیامبر با قرآن، شناخت ابعاد وجود ایشان برای تمام نسل های بشری تازگی داشته است. قرآن به عنوان معجزه الهی به گونه ای در آیاتش به اسماء و صفات پیامبر توجه کرده است. از مهم ترین پیام های خداوند در قرآن این است که اطاعت از پیامبر همدیاف اطاعت از خدا بیان شده که منجر به هدایت و سعادت انسان می گردد، در بسیاری از آیات قرآن رسول اکرم صلی الله علیه و آله بهترین و شایسته ترین الگو برای مسلمانان معرفی شده است مهربانی عملی نیک و پسندیده در اسلام و یکی از صفت های پروردگاری است. خدای سبحان، رسول اکرم صلی الله علیه و آله را خاص این صفت گرداند. عفو، گذشت، صبر و بردباری نیز از صفات برجسته رسول اکرم صلی الله علیه و آله می باشد که در آیات بسیاری از قرآن به این صفت اشاره شده است و لازمه عدالت خواهی رسالت پیامبر است. فروتنی نیز از صفات بارز پیامبر است. بیشتر فرمانروایان صاحب قدرتی که زمام امور مردم را به دست دارند، از فروتنی به دورند. همچنین رسول خدا صلی الله علیه و آله الگوی زهد و ساده زیستی امت خویش در قرآن کریم معرفی شده است. بنابراین به خاطر جمیع صفات خداوند، وجود پیامبر الگو قرار گرفته و ملاک شناخت احکام و دستورات دین اسلام بر مسلمین می باشد.

کلمات کلیدی: اسماء، صفات، پیامبر اسلام، قرآن.

مقدمه

قرآن کریم بهترین و کاملترین کتاب در معرفی و شناساندن پیامبر اعظم (صلی الله علیه و آله) است زیرا این کتاب کلام وحی و سخن خداوند متعال است و از جهت حقانیت و درستی مطالب، معتبرترین کتاب به شمار می‌رود. عقیده بر این است که قرآن کریم با گذشت زمان نه تنها کهنه نمی‌شود، بلکه نکات اعجاز آمیز آن آشکارتر و عظمت محتوایش بر جهانیان روشن تر می‌شود. این کلام جاویدان تشریعی خداوند بر زبان پیامبر اسلام جاری شد. بنابراین پیامبر مانند یک قرآن تکوینی می‌باشد که همیشه جاودانه و عینی است. خداوند متعال در قرآن کریم در آیات متعددی درباره پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) سخن گفته است. در این آیات، گاهی به طور مستقیم، گاهی به شکل غیر مستقیم پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) معرفی شده است. این معرفی در قالب‌هایی همچون، ستایش و تمجید از پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله)، بیان اوصاف و شئون، ذکر مقامات و مناقب و بیان عظمت روحی آن حضرت صورت گرفته و جلوه‌های مختلف شخصیتی و رفتاری آن حضرت، تبیین شده است.

پیامبر اسلام، حضرت محمد (ص)، به عنوان آخرین پیامبر الهی در قرآن کریم با اسامی و صفات متعددی معرفی شده است. هدف اصلی این تحقیق، بررسی دقیق و تحلیل عمیق این اسامی و صفات است که در قرآن ذکر شده‌اند. این بررسی شامل تبیین مفهوم و دلالت‌های هر یک از این اسامی و صفات و بررسی ارتباط آن‌ها با ابعاد مختلف شخصیت، رسالت و جایگاه پیامبر (ص) در نظام الهی است. هدف نهایی این است که تصویر جامعی از شخصیت پیامبر (ص) بر اساس آیات قرآن ارائه شود و نقش و تأثیر این اسامی و صفات در شکل‌گیری شناخت صحیح از ایشان برای مسلمانان و سایر علاقه‌مندان مشخص گردد.

در این زمینه و پیرامون اسامی و صفات پیامبر اسلام (ص) در قرآن کریم، آثار متعددی وجود دارد که هر کدام از منظر خاصی به این موضوع پرداخته‌اند. برای مثال، کتاب «مناقب آل ابی طالب» از ابن شهر آشوب، یکی از منابع مهم شیعه در زمینه فضائل اهل بیت (ع)، فصلی را به اسامی و القاب پیامبر اسلام (ص) اختصاص داده و با استناد به روایات، تعداد زیادی از نام‌ها و القاب ایشان را برشمرده است. همچنین، «بحارالانوار» اثر علامه مجلسی، دائرةالمعارفی حدیثی است که مجموعه‌ای جامع از روایات شیعه را در بر دارد و در آن روایات مربوط به اسامی و صفات پیامبر (ص) نیز ذکر شده است. علامه

مجلسی با جمع‌آوری این روایات، تلاش کرده است تا تصویری کامل از ویژگی‌های شخصیتی و رسالت پیامبر (ص) ارائه دهد. در کنار این آثار، می‌توان به مقاله «بررسی نام‌های پیامبر اکرم (ص) در قرآن مجید» اثر غلامحسن محرمی اشاره کرد که با تمرکز بر آیات قرآن، به بررسی نام‌هایی که در قرآن برای پیامبر اسلام (ص) به کار رفته، می‌پردازد و تلاش می‌کند تا با تحلیل این نام‌ها، به درکی عمیق‌تر از شخصیت و جایگاه ایشان دست یابد. این نمونه‌ها نشان می‌دهند که پژوهش‌های پیشین در این زمینه عمدتاً بر جمع‌آوری روایات، تحلیل لغوی و تفسیری آیات، و تبیین ارتباط این اسامی و صفات با رسالت پیامبر (ص) متمرکز بوده‌اند.

ضرورت این تحقیق از چند جنبه قابل تبیین است. اولاً، شناخت شخصیت پیامبر (ص) در اسلام اهمیت بالایی دارد؛ ایشان به عنوان اسوه حسنه و الگوی کامل برای مسلمانان، نقش کلیدی در هدایت و سعادت آن‌ها دارند. شناخت صحیح و دقیق شخصیت ایشان بر اساس آموزه‌های قرآنی، برای پیروی از سیره و سنت ایشان ضروری است. ثانیاً، اسامی و صفاتی که در قرآن برای پیامبر (ص) ذکر شده‌اند، ابعاد مختلف شخصیت و رسالت ایشان را به تصویر می‌کشند. بررسی این اسامی و صفات می‌تواند به درک عمیق‌تری از جایگاه و نقش پیامبر (ص) در نظام الهی منجر شود. ثالثاً، در دنیای معاصر برداشت‌های نادرست و تحریف‌شده‌ای از شخصیت پیامبر (ص) وجود دارد که می‌تواند منجر به گمراهی شود. ارائه یک تحلیل دقیق و مستند از اسامی و صفات ایشان در قرآن می‌تواند به مقابله با این تحریف‌ها کمک کند. نهایتاً، پیامبر (ص) با داشتن صفات برجسته‌ای همچون رحمت، عدالت، صبر و شکیبایی، الگوی بی‌نظیری برای جوامع امروزی است. بازشناسی این صفات می‌تواند به ارتقای سطح اخلاقی افراد کمک کند.

بنابراین، این پژوهش با هدف بررسی دقیق و جامع اسامی و صفات پیامبر (ص) در قرآن کریم انجام می‌شود تا تصویری صحیح از شخصیت ایشان ارائه دهد، با تحریف‌ها مقابله کند و الگوی اخلاقی مناسبی برای جوامع امروزی فراهم آورد.

سؤال اصلی تحقیق:

اسماء و صفات پیامبر اسلام در قرآن چیست؟

مبانی نظری

اسماء و صفات پیامبر اسلام(ص) در قرآن کریم، تجلی مقام والای او نزد خداوند است و به عنوان نشانه‌هایی از شخصیت جامع‌الاطراف پیامبر، بر ابعاد مختلف رسالت او تأکید دارند.

هر یک از اسامی و صفات پیامبر دارای مفهومی عمیق است که به جنبه‌ای از شخصیت یا مأموریت او اشاره دارد. این اسامی و صفات، ارتباط مستقیمی با مأموریت الهی پیامبر دارند و نه تنها شخصیت او را معرفی می‌کنند، بلکه وظایف او را نیز مشخص می‌نمایند.

ارتباط اسامی و صفات با هدایت بشریت، یکی دیگر از مبانی نظری مهم در این زمینه است. قرآن کریم، با استفاده از این اسامی و صفات، راهنمایی‌هایی را برای زندگی فردی و اجتماعی انسان‌ها ارائه می‌دهد. این اسامی و صفات، نه تنها ویژگی‌های مطلوب و نامطلوب را مشخص می‌کنند، بلکه الگوهایی را برای پیروی و اجتناب پیش روی انسان‌ها قرار می‌دهند. در نتیجه، شناخت و درک این اسامی و صفات، می‌تواند به بهبود کیفیت زندگی و دستیابی به سعادت در دنیا و آخرت کمک کند.

جایگاه اسامی و صفات در نظام اعتقادی اسلامی نیز از اهمیت بسزایی برخوردار است. این مفاهیم، بخش جدایی‌ناپذیری از ایمان و باورهای مسلمانان را تشکیل می‌دهند. اعتقاد به این اسامی و صفات، مبنای بسیاری از اعمال و رفتارهای مسلمانان را شکل می‌دهد. درک صحیح این اسامی و صفات، می‌تواند به تقویت ایمان و افزایش خشیت الهی در دل‌ها منجر شود. بنابراین، بررسی و تحلیل اسامی و صفات در قرآن، نه تنها یک مطالعه علمی، بلکه یک وظیفه دینی و اخلاقی نیز محسوب می‌شود.

اسماء پیامبر اسلام(ص) در قرآن

بررسی اسماء و صفات پیامبر اسلام(ص)، با نگاه قرآنی، راهی به سوی شناخت بیشتر آن حضرت می‌باشد. در کتابهای مختلف که درباره پیامبر(ص) به جا مانده ۳۰۰ اسم، لقب و صفات برای آن حضرت، ذکر شده است. نامهایی که برای پیامبر اسلام(ص) در قرآن ذکر شده، از نگاه برخی تا چهل اسم قید شده و برای هر یک، شاهی از آیات قرآن ذکر شده است. مطلب حاضر به بررسی برخی از اسامی متبرک آن حضرت خواهد پرداخت:

• محمد و احمد

مشهورترین نام پیامبر، «محمد» (ص) است. لقب مشهور ایشان، مصطفی و خاتم النبیین، و اولین کنیه مشهورش «ابوالقاسم» است. زیرا قاسم فرزند اول حضرت بود. اسم شریف «محمد» بارها در قرآن (آل عمران: ۱۴۴، احزاب: ۴۰، محمد: ۲ و...) آمده است. نام احمد، فقط یک بار در قرآن، در آیه ۶ سوره مبارکه صف ذکر شده است. خداوند، نام محمد و احمد که از اسامی مقدس خود برگرفته است، برای او برگزید.^۱ در تفسیر نمونه، عنوان شده است که نام «محمد» را عبدالمطلب، جد پیامبر، برای ایشان انتخاب نموده و نام «احمد» را آمنه، مادر پیامبر، برای او انتخاب کرد. در حدیث معراج نیز خداوند یک بار با «یا محمد» و چندین بار، با «یا احمد» رسولش را مورد خطاب قرار داده است.^۲

معنای «محمد و احمد»

«محمد» از ریشه «حمد» به معنای ستوده و ستایش شده است. «احمد» یعنی کسی که بیشترین حمد الهی را در بین جمیع مخلوقات دارد. «محمد» نام زمینی پیامبر (ص) و «احمد» نام آسمانی آن حضرت می باشد. در روایتی آمده است که برخی از یهودیان از آن حضرت پرسیدند. چرا شما به این دو نام، نامگذاری شده اید؟ حضرت فرمودند: «همانا من در زمین ستایش شده و در آسمان ستایش شده تر، هستم»^۳ یعنی در آسمان، بیشتر از زمین، مورد ستایش اهل آسمان قرار گرفته ام. با تأسی به همین معانی است که دوستان آن حضرت، نام آن بزرگوار را برای خود بر می گزینند. همچنین امام رضا (ع) از پیامبر (ص) روایت کرده است: «هرگاه نام فرزند خود را محمد نهادید، او را گرامی دارید».

• نبی و رسول

واژه رسول و نبی و مشتقات آن دو، در آیات بسیاری تکرار شده و در بیشتر این موارد برای پیامبر (ص) به کار رفته اند.

۱ طبرسی، مجمع البیان، ج ۳، ص ۵۲۸

۲ مکارم شیرازی، تفسیر نمونه، ج ۲۷، ص ۷۸

۳ شیخ صدوق، معانی الاخبار، ص ۵۱

الناس بالقسط» ما فرستادگان خود را به دلیل روشن فرستادیم و با آنان کتاب آسمانی و میزان نازل کردیم تا مردم به عدالت قیام کنند و در آیات متعددی قرآن از عدالت خواهی پیامبر که از اهداف بعثت پیامبر بوده سخن گفته شده است. پیامبر عظیم الشان اسلام نیز در خصوص اهمیت عدالت می فرمایند: «عدل لساعه خیر من عبادہ سبعین سنہ قیام لیلها و صیام نهارها» یک ساعت عدالت از هفتاد سال عبادتی که روزهای آن روزه و شبهای آن احیا داشته باشید بهتر است.^۱

• شاهد، بشارت دهنده، انذار دهنده، دعوت کننده به سوی خدا، چراغ روشنایی دهنده

این اوصاف والا و پرمنزلیت در آیات قرآن آمده است:

«يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا* وَدَاعِيًا إِلَى اللَّهِ بِإِذْنِهِ وَسِرَاجًا وَنُورًا» ای پیامبر! به راستی ما تو را شاهد (بر امت) و مژده رسان و بیم دهنده فرستادیم* و تو را دعوت کننده به سوی خدا به فرمان او و چراغی فروزان (برای هدایت جهانیان) قرار دادیم.^۲

اوصاف مشترک خداوند و رسول اسلام در قرآن

خداوند سبحان اوصافی را برای خود در قرآن ذکر کرده که همانها را برای پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) نیز بیان کرده است:

• قرائت کننده قرآن

خداوند قرائت قرآن را همان گونه که به خود نسبت داده و فرموده است: «إِنَّا عَلَيْنَا جَمْعُهُ وَقُرْآنُهُ فَإِذَا قُرْآنُهُ فَاتَّبِعْ قُرْآنَهُ»^۳ به پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) نیز نسبت داده و می فرماید: «اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ»^۴.

۱ حدید: ۲۵

۲ مجلسی، بحارالانوار، ج ۷۲، ص ۳۵۲

۳ احزاب: ۴۶-۴۵

۴ قیامه: ۱۷

۵ علق: ۱

• تلاوت کننده قرآن

همان طور که خداوند، خود را تلاوت کننده قرآن معرفی کرده است: «تِلْكَ آيَاتُ اللَّهِ تَنْتَلُوها عَلَيْكَ بِالْحَقِّ»، پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) را نیز تالی قرآن معرفی می کند: «يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِنَا»، و به آن حضرت دستور می دهد تا آیت الهی را بر مردم تلاوت کند: «وَأَتْلُ ما أَوْحَى إِلَيْكَ مِنْ كِتَابٍ».

• ترتیل و منظم خواندن قرآن

خداوند همان طور که ترتیل و منظم و هماهنگ خواندن را به خود اسناد می دهد: «وَرَتَلْنَاهُ تَرْتِيلًا»، آن را به پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) نسبت می دهد: «وَرَتَّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلًا».

• قرآن کریم کلام خداوند و پیامبر اسلام

خداوند متعال همان گونه که قرآن کریم را کلام خود معرفی می کند، آن را کلام و قول رسول الله نیز می داند: «إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ».

• معلم قرآن

خداوند آن چنان که خود را معلم قرآن معرفی کرده: «الرَّحْمَنُ * عَلَّمَ الْقُرْآنَ» همین صفت را به پیامبر - صلی الله علیه و آله - نیز نسبت می دهد: «وَيَعْلَمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ».

البته اسناد وصف «معلمی قرآن» نسبت به خداوند بالذات و بالأصالة است و نسبت به پیامبر (صلی الله علیه و آله) بالعرض و بالتبع.

۱ جائیه: ۶

۲ بقره: ۱۵۱

۳ کهف: ۲۷

۴ فرقان: ۳۲

۵ مزمل: ۴

۶ تکویر: ۱۹

۷ الرحمن: ۱-۲

۸ جمعه: ۲؛ آل عمران: ۱۶۴

نتیجه گیری

اسامی و صفات پیامبر اسلام، حضرت محمد (ص)، در قرآن کریم، صرفاً مجموعه‌ای از نام‌ها و تعاریف نیستند، بلکه دریچه‌ای به سوی درک عمیق‌تر ابعاد وجودی، رسالت الهی و جایگاه بی‌نظیر او در عالم هستی می‌گشایند. این نام‌ها و صفات، هر یک همچون جواهری گران‌بها، زوایایی خاص از شخصیت ایشان را روشن ساخته و پرتوهایی از نور هدایت و رحمت را بر جان‌های مشتاق می‌تابانند.

در این میان، نام مبارک «محمد» که به معنای «ستوده» است، نه تنها بیانگر کمالات اخلاقی و فضائل بی‌شمار آن حضرت است، بلکه نشان‌دهنده این حقیقت است که ایشان در پیشگاه خداوند و نزد تمامی مخلوقات، مورد ستایش و تکریم قرار دارند. نام «احمد» نیز که به معنای «ستوده‌تر» است، بر این نکته تأکید می‌کند که پیامبر اکرم (ص) در میان تمامی انبیا و رسولان الهی، از جایگاهی ممتاز و برتر برخوردارند و سزاوار ستایش و تجلیل بیشتری هستند.

صفاتی همچون «رحمت للعالمین» که به ایشان نسبت داده شده، گویای این است که رسالت پیامبر اسلام (ص) تنها محدود به یک قوم یا یک زمان نیست، بلکه رحمتی فراگیر برای تمامی انسان‌ها در طول تاریخ است. این صفت، نشان‌دهنده قلب مهربان آن حضرت برای هدایت و نجات بشریت از گمراهی است.

همچنین، لقب «خاتم النبیین» که به ایشان اطلاق شده، مهر تأییدی بر این حقیقت است که پیامبر اسلام (ص) آخرین پیامبر الهی و کامل‌ترین دین خدا را برای هدایت انسان‌ها آورده‌اند.

در مجموع، اسامی و صفات پیامبر اسلام (ص) در قرآن کریم، تصویری جامع از شخصیتی بی‌نظیر و رسالتی بی‌همتا ارائه می‌دهند. این نام‌ها و صفات، نه تنها معرف شخصیت والای آن حضرت هستند، بلکه راهنمایی برای شناخت و پیروی از سیره ایشان نیز محسوب می‌شوند. با تأمل در معانی این اسامی و صفات، می‌توان به درک عمیق‌تری از جایگاه و نقش پیامبر اسلام (ص) در هدایت بشریت دست یافت و با الگو قرار دادن ایشان در زندگی فردی و اجتماعی، به سعادت و رستگاری در دنیا و آخرت نائل شد.

به عبارت دیگر، اسامی و صفات پیامبر (ص) در قرآن، کلیدهایی هستند برای گشودن درهای معرفت و محبت به آن حضرت و گام برداشتن در مسیر نورانی هدایت و کمال.

منابع

۱. قرآن کریم
۲. ابن هشام، عبدالملک، **سیره النبویه**، ترجمه سید هاشم رسولی، تهران: انتشارات اسلامیة، ۱۳۴۸ ه. ش.
۳. اصبهانی، عبدالله ابن محمد جعفر، **اخلاق النبی و آدابه**، بیروت: دارالعلم للنشر والتوزیع، ۱۹۹۸ م.
۴. جوادی آملی، عبدالله، **تسنیم تفسیر قرآن کریم**، قم: نشر اسراء، ۱۳۷۹ ه. ش.
۵. جوادی آملی، عبدالله، **وحی و نبوت در قرآن**، قم: نشر اسراء، ۱۳۸۵ ه. ش.
۶. جوادی آملی، عبدالله؛ شفیعی، سیدحسین، **سیره رسول اکرم (ص) در قرآن**، قم: نشر اسراء، چاپ ششم، ۱۳۸۷ ه. ش.
۷. حسن زاده، حسن، **انسان و قرآن**، تهران: انتشارات الزهراء، ۱۳۶۴ ه. ش.
۸. حویزی، عبدعلی بن جمعه، **تفسیر نورالثقلین**، قم: انتشارات نوید اسلام، چاپ اول، ۱۳۹۲ ه. ش.
۹. دشتی، محمد، **ترجمه نهج البلاغه**، قم: انتشارات مشرقین، چاپ چهارم، ۱۳۷۹ ه. ش.
۱۰. شیخ صدوق، محمد بن علی، **معانی الاخبار**، قم: جامعه مدرسین، ۱۴۱۸ ه. ق.
۱۱. طبرسی، فضل بن حسن، **مجمع البیان فی تفسیر القرآن**، تهران: انتشارات ناصر خسرو، چاپ هشتم، ۱۳۸۴ ه. ش.
۱۲. قرائتی، محسن، **تفسیر نور**، تهران: انتشارات فرهنگی درسهایی از قرآن، چاپ دهم، ۱۳۹۷ ه. ش.
۱۳. مجلسی، محمد باقر، **بحار الانوار**، بیروت: دار احیاء التراث العربی الثالثه، ۱۴۰۳ ه. ق.
۱۴. محدث نوری، حسین بن محمد تقی، **مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل**، بیروت: مؤسسه آل البيت الاحیاء التراث العربی، چاپ دوم، ۱۴۰۸ ه. ق.

۱۵. مسلم بن حجاج، صحیح مسلم، ترجمه: خالد ایوبی نیا، تهران: موسسه انتشاراتی حسینی اصل، چاپ سوم، ۱۳۹۹ ه. ش.
۱۶. مصباح یزدی، محمدتقی، راه و راهنماشناسی، تهران: موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)، چاپ چهارم، ۱۳۹۸ ه. ش.
۱۷. معتمدی نیا، ابراهیم، مروری بر سیمای محمدرسول الله (ص) در قرآن، تهران: انتشارات کنکاش، چاپ اول، ۱۳۸۵ ه. ش.
۱۸. مکارم شیرازی، ناصر، با همکاری جمعی از نویسندگان، تفسیر نمونه، تهران: دارالکتب الاسلامیه، چاپ سی و دوم، ۱۳۷۴ ه. ش.
۱۹. مکارم شیرازی، ناصر، پیام قرآن، قم: مدرسه امام علی بن ابیطالب (ع)، ۱۳۷۴ ه. ش.